

УДК 140.8.1

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.54.10>

КОРДОЦЕНТРИЗМ ЯК ДУХОВНА ТРАДИЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ

Борис Новіков, Роман Богачев, Тамара Руденко, Ганна Костроміна

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
факультет соціології і права, кафедра філософії
просп. Берестейський, 37, 03056, м. Київ, Україна*

У статті розглядається кордоцентризм як одна з головних особливостей українського світоглядного менталітету. Кордоцентризм відображає духовне життя народу, менталітет українського етносу, самотність української філософської думки. У духовному серці втілюються найвищі почуття людини як-от: любов, повага, вірність, відданість, мужність, вміння радіти життю, вибудувати гармонійні стосунки зі світом. Українські філософи наголошують на провідній ролі людського серця, підкреслюють першість духовної реальності. На перший план висувається духовне, а розумове, інтелектуальне життя підпорядковується духовному. Кордоцентризм стає історичним типом філософування, поряд з античним космоцентризмом, теоцентризмом середньовіччя, антропоцентризмом Відродження, логоцентризмом Нового часу, й, водночас, філософською парадигмою, яка формувалася та утверджувалася окремо в українській культурі, незалежно від інших історичних типів. Серце є особливим символом духовної культури українського народу.

Філософська творчість Григорія Сковороди є класичним прикладом філософії кордоцентризму. Філософ намагався зрозуміти людину, виходячи з осягнення самої людини. «Філософія серця» П. Юркевича увійшла в українську культуру як національний світогляд, де серце є осередком усіх сутнісних сил людини. До теми серця зверталися Т. Шевченко, П. Куліш, М. Гоголь, які у своїх творах сприяли зміцненню моральної культури українського народу.

І сьогодні кордоцентрична традиція, представлена філософськими роздумами сучасних науковців продовжує своє існування та демонструє міцну силу духу, любові, відданості нашого народу до своєї країни.

Ключові слова: кордоцентризм, українська ментальність, світогляд, духовна традиція, дух, духовність, моральність, духовна культура, особистість, екзистенційно-чуттєве сприйняття світу, серце, сердечність, розум, віра, «філософія серця».

Постановка проблеми. Духовний розвиток особистості, духовна культура суспільства, національна духовна традиція – це ті актуальні проблеми сучасної української філософської думки, які потребують уваги та всебічного вивчення науковцями. Адже використання кожною особистістю морально-етичних принципів та її орієнтація на гуманістичні цінності, серед яких особливе місце займає кордоцентризм, буде сприяти соціально-культурному розвитку суспільства, зміцненню духовності, формуванню національної самосвідомості.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей українського кордоцентризму в історико-філософському дискурсі.

Дослідження феномену українського кордоцентризму дасть можливість визначити особливості світогляду українського народу, основні етапи розвитку української філософії та культури, а використання його як ціннісної орієнтації в житті кожної людини допоможе вирішити проблеми моральності як окремої особистості, так і сучасного суспільства.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Особливості української ментальності вивчали М. Грушевський, М. Костомаров, В. Липинський, М. Максимович, Д. Чижевський та інші дослідники. Український кордоцентризм як національну філософію розглядали Я. Гнатюк, М. Попович, С. Ярмусь. Співвідношення розуму і почуттів в контексті українського кордоцентризму – історичний аналіз проблеми досліджувала Л. Ракітянська, особливості «української душі» є темою досліджень О. Кульчицького, Т. Лисоколенко, О. Рогової, Я. Яреми. Л. Трусей розглядає кордоцентризм як прояв духовності в українській філософській думці.

Сердечне ставлення нашого народу до світу, ближнього розкривають філософські та художні твори різних історичних періодів, як-от: «Слово про Ігорів похід» – пам'ятка киеворуського письменства; «Сад Божественних пісень», «Наркіс. Розмова про те: Пізнай себе», «Кільце. Дружня розмова про душевний мир» Г. Сковороди; «З науки про людський дух», «Серце та його значення в духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого» П. Юркевича; поетичні твори Т. Шевченка: «Думи мої, думи мої...», «Ой гляну я, подивлюся...», «Молитва» тощо; «Вибрані місця із листування з друзями» М. Гоголя; твори «Листи з хутора», «Хутірська філософія і віддалена від світу поезія» П. Куліша. Кордоцентризм вивчають сучасні науковці І. Карівець, С. Крилова, Н. Хамітов, Т. Холоша.

Виклад основного матеріалу дослідження. З давніх-давен формувалися характерні риси української ментальності, серед яких провідне місце належить кордоцентризму. У міфотворчості українців уособлювалися перші уявлення про світ, добро та зло. Кордоцентризм, екзистенційно-чуттєве сприйняття світу, сердечне ставлення до людини як визначальні риси українського світоглядного менталітету знаходять своє втілення ще у Київській Русі, послідовно кордоцентрична традиція розвивалась в українській класичній філософії у XIV–XVII столітті та знайшли своє продовження у філософській думці наступних періодів.

У психолого-емоційному аспекті кордоцентризм пов'язаний з такою рисою українського менталітету як емоційність – піднесення почуттів, чуттєве ставлення до природи, світу. Як психологічно-емоційний образ, серце простежується в народних піснях, звичаях, казках Княжої доби. У шедеврї світової літератури – «Слові про Ігорів похід» згадується, що князь Ігор «стягнув» розум своєю силою й «погострив» його «мужністю свого серця». «Ваші хоробрі серця в смілості загартовані» говорить про мужні серця князів Ігоря і Всеволода Київський князь Святослав. «Серце» репрезентує центр морального й духовного життя людини. У посланні Данило Заточник головне надбання людини також вбачає у її серці. А опорою серцю виступають мудрість і краса як вічні цінності. Автор розкриває мудрість, що є життєвим досвідом, який людина використовує у практиці власного життя. Послання має моральне спрямування й є одним з кращих творів доби Київської Русі.

Екзистенційно-культурний злет простежується у діяльності професорів Києво-Могилянської академії. До християнської антропології звертається Феофан Прокопович. Ф. Прокопович підкреслює шляхетність духу людини, її здатність до просвітлення, закликає усіх усім серцем приєднатися до Бога. Інокентій Гізель зазначає, що людина є творцем власної долі, сама здатна її змінювати, бути активною творчою особистістю, діяльність якої не залежить від божественного провидіння. Совість розсудливої людини як голос серця є однією з головних категорій моральності, до якої звертається у своїх роздумах філософ. Він підкреслює, що природний закон, який і є совістю, так само впливає на дії людини як і божественні заповіді. Філософ Георгій Кониський – прихильник концепції двох істин – віри і розуму надає велике значення чуттєвому пізнанню. Він наголошує, що

людина здатна досягти щастя у житті. Мудре і добродесне життя є сенсом людського блага, яке людина здатна створити.

Кордоцентризм в українській класичній філософії розкривається у творчості Григорія Сковороди. Філософ спирається на біблійну і патристичну традицію, ототожнює серце людини з духовною реальністю. Кордоцентризм Г. Сковороди має філософсько-теософський вимір. На думку І. Бичка, український кордоцентризм тісно пов'язаний з християнсько-ісихастською лінією філософування [2]. У Г. Сковороди становлення істинної людини відбувається в результаті її духовного зростання. Філософ ставив своїм завданням навчити людину зберігати душевний спокій, обирати такий шлях у житті, який би приносив найбільше моральне задоволення, а людина почувалася б щасливою.

Людина у Г. Сковороди представлена як мікросвіт, що є частиною гармонійного Всесвіту. Філософ поєднав світ людини зі Всесвітом – його філософська система включає поняття макросвіту й мікросвіту, де, відповідно, людина розглядається як мікросвіт, який є частиною впорядкованого макросвіту – Всесвіту. Людина, на думку філософа, здатна стати «істинною» людиною – наблизитись до Бога. Для цього вона повинна обирати таку поведінку, яка б відповідала її природі. Щоб досягти щастя, необхідно дотримуватися відповідності. Кожна людина постійно здійснює власний моральний вибір. Критерієм морального вибору, за Г. Сковородою, є її поведінка.

Філософ наголошує на тому, що людині необхідно «слухати своє серце», розуміти себе. Відповідно, провідною у Г. Сковороди стає ідея самопізнання, вона проходить через усю його творчість. Самопізнання філософ розглядає як спорідненість із природою. Завданням для людини стає знаходження спорідненої їй природи поведінки й діяльності. У творі «Наркіс. Розмова про те: Пізнай Себе» філософ стверджує, що людина невіддільна від природи, спільна з нею за своєю натурою. Тому пізнання людини є пізнанням природи. Роздуми філософа про людину, щастя, моральний зміст життя містяться у праці «Дружня розмова про душевний світ». Самопізнання, моральне вдосконалення, щастя – це головні орієнтири для людини.

Взаємодія трьох світів у Г. Сковороди складається із гармонійного поєднання макрокосмосу – Всесвіту, мікрোকосмосу – людини, як частини великого світу та символічного світу, який філософ ототожнює з Біблією. Людину – мікрোকосмос філософ називає «світлик, світочок». Він у Сковороди, не тільки не поступається великому світові, але навіть й охоплює останній. Кожен із трьох світів представлений як єдність двох «натур»: «видимої» й «невидимої», «зовнішньої» й «внутрішньої», «світла» й «тіні». Вивчення символічного світу – Біблії допомагає людині у пізнанні самої себе. Як наголошує філософ, шукати «істинну» людину потрібно в самій людині. А серце людини він розглядає як місце зустрічі з Богом. Серце є осередком божественної любові. Воно має велике значення в житті людини не тільки як центр фізичного, але й духовного життя.

Філософія Г. Сковороди як «любов до мудрості», спрямована на те, щоб «надати життя духу нашому, благородство серцю». Саме, «серцю» відводиться центральне місце у його філософських роздумах. «Філософію серця» Г. Сковороди І. Карівець називає «філософією цілісності людини». Він говорить, що серце у філософа постає «символом цілісності та нероздільності», а «життя Григорія Сковороди якраз і є втіленням життя такої людини» [9, с. 146].

Філософ у своїх творах намагався навчити людину керуватися серцем: людина, повинна мати світлі думки, які здатне породжувати благородне серце й, керуючись серцем, діяти за його покликом. Твори Г. Сковороди мають великий повчальний зміст. Як підкреслює М. Попович, Г. Сковорода мав «значний вплив на сучасників і подальші покоління

своїми байками, піснями, філософськими творами, а також способом життя, через що його називали «Сократом» [12].

Ідея кордоцентризму виразно розкривається у творчості відомого українського філософа Памфіла Юркевича. А. Тихолаз, говорить, що для П. Юркевича, філософія «утворювала справжній сенс життя», а Н. Мозгова, дослідниця творчості митця, визначає, що філософ є «одним із найшановніших випускників і професорів Київської духовної академії» [4].

П. Юркевич започаткував «філософію серця», напрям до якого зверталось багато науковців й який є предметом досліджень багатьох сучасних філософів. Філософ підкреслює величезне значення серця в житті людини. Він зазначає, що серце бажає відкритості, люди здатні до співчуття, їх пов'язує між собою почуття кохання та дружба. З рухів серця починається моральний розвиток людини, воно сприяє здійсненню загального блага, щастя. Отже, на думку філософа, серце має не менше значення для людини ніж розум. Усі думки, дії, які походять від серця та виконуються з любов'ю мають високу моральну цінність. Водночас, філософ не применшує ролі розуму, він зазначає, що його наміри також можуть мати моральний зміст, якщо наша діяльність обумовлена моральним призначенням. У П. Юркевича наш розум є спрямовальною силою, а серце – силою породжувальною [16].

П. Юркевич підкреслює, що серце відповідає за духовні процеси, з ним пов'язана людська індивідуальність і моральна гідність людини. Важливим є те, що філософ закликає пробуджувати в собі співчуття, сердечність, доброту, безкорисливість, любов. Якщо людина буде виховувати в собі моральні чесноти, вона не зможе чинити погано стосовно інших. Серце П. Юркевич розглядає як центр морального життя людини. Як зазначає Д. Слободянюк, «для практичного вирішення проблем морального виховання» П. Юркевич наголошував на необхідності «органічного поєднання, взаємодоповнення, взаємобогачення Розуму, Серця, Волі» [13, с. 172]. «Філософія серця» П. Юркевича є унікальною філософською традицією, де центральне місце належить кордоцентризму, який має національну специфіку.

Кордоцентрична традиція Г. Сковороди знаходить свою реалізацію у творчості Тараса Шевченка. Особливість життєвого світу у Т. Шевченка полягає в існуванні власної, ніким не нав'язаної правди – «...і правда і воля» [7]. Цей своєрідний світ у митця спирається на народні традиції. У поезії Т. Шевченка він поєднує окремого індивіда і націю, включає елементи обрядовості, звичаї, традиції. До України, рідного краю, природи звертається Т. Шевченко у своїй творчості. Природа у поета розкриває себе так, як серце розкриває людину. Він говорить, що до серця необхідно дослухатися.

Символ серця у поезії митця є одним з найулюбленіших. Він називає серце «тихий раю» і порівнює його з глибоким колодезем «тільки дно блищить», говорить, що думка людини «глибше у серці таїться». Людина, завдяки серцю, здатна чуттєво пізнавати світ. Т. Холоша зазначає, що серце, на думку поета «людині потрібне, щоб мислити, самоусвідомлюватись, шукати правду, співчувати, говорити та співати, творити» [15, с. 237].

Любов до рідної землі – антеїзм, кордоцентризм характерні риси творчості Пантелеймона Куліша. П. Куліш зазначає, що між серцем людини і зовнішнім світом йде постійна боротьба, тому людині необхідно дослухатися до голосу серця. П. Куліш закликає людину наближатися до необмеженого духу, духовної природи, яка міститься у слові Божому. Він ототожнює Бога і природу, а Бог у нього є «душею вселенською» [10]. Отже, дії людини повинні відповідати природним законам. Життя людини повинно бути наповнене духовним змістом. Куліш не зменшує значення розуму для людини, але зазначає, що безсмертна

душа, серце людини є сферою переживань, надії, пророчою силою, яка має не менше значення в житті людини ніж її розум.

Велику увагу приділяє серцю людини М. Гоголь. Він називає душу «серцем», і кожен раз коли ми будемо намагатись її зрозуміти, ми будемо помилятися, тому, що душа кожної людини є незвіданою безоднею, унікальною і неповторною. Як і Г. Сковорода митець підкреслює необхідність самопізнання, самовдосконалення людини. Якщо Г. Сковорода наголошував на «сродній» праці, правильному виборі діяльності в житті, то М. Гоголь утверджує ідею про моральний вибір в житті. Кожна людина є унікальною особистістю, а моральний вибір збагачує її духовний зміст. Людина завжди повинна керуватися моральними нормами. Як зазначає Т. Лисоколенко, «феномен української душі М. Гоголь пов'язував з ухилом до усамітнення, яке є імпульсом до визнання кожною людиною права на власний, індивідуальний шлях життя» [11, с. 16].

У творчості Г. Сковороди, П. Юркевича, М. Гоголя, П. Куліша, Т. Шевченка концепт «серце» набув яскравого відображення. Розмисли П. Юркевича збігаються з християнсько-платонівською традицією, його трактування «серця» відповідає біблійному тлумаченню, він говорить про «внутрішню людину серця». Філософ поділяє буття на «внутрішнє» та «зовнішнє». «Внутрішню» людину «серця» знаходимо й у П. Куліша, Т. Шевченка. У П. Юркевича «серце» розглядається як онтологічна передумова пізнання [5].

«Серце» у розвідках П. Юркевича ще не визначається як теоретико-пізнавальна складова нової філософії. Символ «серця» у філософа має загальнохристиянський характер, але важливим є те, що філософ постійно звертається до концепту «серця», продовжує кордоцентричну традицію. «Філософія серця» П. Юркевича має як загальнохристиянський, так і психологічно-емоційний вимір. Як складова частина емоційного життя «серце» зустрічається у різних культурах, але в українській культурі кордоцентризм набув ментальної особливості. В українській культурі спочатку формується філософсько-теософський кордоцентризм, а далі філософія набуває символіко-антропоцентричного спрямування.

На психологічній інтерпретації вчення про серце в українській філософії наголошували Д. Бучинський, О. Кульчицький, І. Мірчук. Вони розглядали український кордоцентризм як етноментальний феномен. Дослідники А. Тихолаз, М. Ткачук обґрунтовували текстологічну інтерпретацію вчення про серце в українській філософії. Метафілософська інтерпретація українського кордоцентризму представлена у С. Вільчинської, В. Горського, М. Поповича. Науковці розробили семантику символів класичної доби української філософії. Дослідник С. Ярмусь також підкреслює, що важливу роль в житті людини відіграють її емоційні переживання, або, образно кажучи, сили людського серця [17].

Я. Гнатюк виокремлює креативний, акціональний та інтроспективний кордоцентризм. Креативний кордоцентризм вказує на зв'язок Бога та людини, акціональний пов'язаний із соціальним досвідом, а інтроспективний кордоцентризм із духовним світом людини [5]. Філософсько-теософський кордоцентризм представлений у творах Г. Сковороди. Філософ наголошує на ідеї створення істинної людини. Кордоцентризм П. Юркевича визначає творчу силу людського серця. Філософ наголошує на провідній ролі серця в житті людини, а М. Гоголь звертає увагу на її вольові зусилля. У Г. Сковороди це воля людини до єднання з Божественною природою, а кордоцентризм, притаманний Т. Шевченку та П. Кулішу розкриває емоційно-вольове прагнення людини до утвердження справедливості та свободи. В українській філософії співіснують різні типи українського кордоцентризму, що свідчить про посилені інтерес філософів до теми «серця». Л. Войтків підкреслює, що «у творчості українських романтиків серце постає екзистенційною засадою духу, оскільки позначає істинність переживань людиною свого буття у світі» [3, с. 9].

Г. Сковорода говорить про народження істинної людини, наближення її до Бога шляхом заглиблення її у внутрішній світ. Цьому сприяє усамітнення, здатність людини дослухатися до голосу свого серця. Як зазначає В. Білодід, Г. Сковорода намагався скорегувати церковно-християнський образ Бога, наблизити його до людини й навіть, поєднати її з Богом [1, с. 26]. Сковорода наголошує, що вольові зусилля людини повинні бути спрямовані на моральну дію. Філософ підкреслює значущість природи істинної людини, для якої важливою є духовна сутність. Філософія серця Г. Сковороди спрямована на духовний світ як окремої людини, так і на духовну реальність як ідеальне буття.

П. Юркевич підкреслює творчу силу людського серця, яка проявляється у любові до ближнього. Кордоцентризм Т. Шевченка є гармонійним поєднанням людини з природою, недаремно, у своїх творах митець підкреслює сердечне ставлення людини до природи. У П. Куліша емоційно-вольова сфера людини є джерелом передчуття, волі, надії. Людське серце як ліричний образ-переживання, як зазначає І. Гнатюк, «не є філософською теорією, а є філософським мистецтвом, в її основі наявні не логічні слідування чи логічні підтвердження теоретичних понять, а певні асоціативні ряди ліричних образів переживань» [6, с. 161]. Г. Сковорода, П. Юркевич, Т. Шевченко, П. Куліш, М. Гоголь зробили вагомий внесок в українську культуру. Вони розробляли морально-етичну проблематику, викладали ідеї у «доступній для українського народу поетичній формі, сприяли зміцненню й підвищенню його моральної культури» [6, с. 163].

Чуттєво-емоційна сфера людини, її душа, серце завжди були темою розмислів українських філософів. «Серце» трактувалося як центр емоційного життя людини, орган розуміння, в якому воедино єднається думка, вольові зусилля та віра. Сучасні філософи Н. Хамітов, С. Крилова зазначають, що поняття «душа» часто розглядається через метафору «серця», а український кордоцентризм є виразною традицією української філософської думки. Як підкреслює Л. Трусей, «сповідуючи ідеї філософії серця, ми пізнаємо себе, досягаємо найвищі точки нашої душі, а значить відчуваємо, кохаємо, мислимо, живемо» [14, с. 262], а «прагнення особистості до вдосконалення внутрішнього і зовнішнього світу, спрямовує її до реалізації у власному житті ідеалів Краси, Добра, Істини» [8, с. 85].

Кордоцентризм означає духовний вимір людського буття. І сучасна кордоцентрична традиція української філософії продовжує розвиватись. Кордоцентризм є частиною природи українського народу, його екзистенцією. У духовному серці народжуються найвищі почуття, воно є натхненням для творчої діяльності, займає центральне місце у мистецтві, філософії, культурі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Українська філософська культура репрезентує гуманістичний спосіб осмислення буття, що пов'язано з ментальністю народу. У культурі традиційним став релігійно-філософський тип мислення. Менталітет українського народу вирізняється глибокою сердечністю, а у центрі уваги філософів завжди була людина, її духовне життя. На кордоцентризмі ґрунтується філософія Г. Сковороди. Головним завданням для людини філософ вбачав пошук «сродної праці», яка б відповідала її природним здібностям. П. Юркевич визначає, що важливим для людини є внутрішній мир, вона повинна дослуховуватися до голосу свого серця. Філософія П. Юркевича увійшла в українську культуру як національний світогляд, де серце є осередком усіх сутнісних сил людини.

Кордоцентризм Г. Сковороди, «філософія серця» П. Юркевича, духовні пошуки Т. Шевченка, П. Куліша, М. Гоголя вказують на те, що сутність людини визначається не лише її здатністю мислити, але й відчувати серцем, мати можливість обирати моральні

принципи та власний життєвий шлях. Творчість митців має велике значення для сучасного філософського дискурсу.

Список використаної літератури

1. Білодід В. Свята трійця Григорія Сковороди. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. Харків, 2021. Вип. 64. С. 24–36.
2. Бичко І. Ментальна співзвучність української та європейської філософських традицій: «кордоцентричні мотиви». *Київські обрії: історико-філософські нариси*. Київ, 1997. С. 316–338.
3. Войтків Л. Серце як екзистенційна засада духу в українській філософії II половини XIX – початку XX століття. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05. – історія філософії. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2015. 21 с. Доступно: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8404/Voitkiv.pdf?sequence=1> [17 квітень 2024].
4. Волинка Г., Мозгова Н. Рукописна спадщина П. Юркевича з логіки. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. Київ, 2008. Вип. 2. С. 5–8.
5. Гнатюк Я. Український кордоцентризм як національна філософія. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. Івано-Франківськ, 2007. Вип. 18. С. 39–45.
6. Гнатюк Я. Український кордоцентризм у конфлікті міфологій та інтерпретацій : Монографія. Івано-Франківськ : *Симфонія форте*, 2010. 184 с.
7. Дудко В. Тарас Шевченко: джерелознавчі студії. Київ : *Критика*, 2014. 411 с.
8. Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті : міжнародна колективна монографія / В. Бабич та ін. ; за ред. В. Бабича. Харків : *ВННОТ*. 2019. 470 с.
9. Карівець І. Григорій Сковорода: синкретизм – кордоцентризм – мудрість. Київ : *Філософська думка*. 2023. Вип. 2. С. 144–152.
10. Крисаченко В. Пантелеймон Куліш. Листи з хутора. Історія української філософії : хрестоматія-довідник. Київ : *МП Леся*, 2006. С. 237–245.
11. Лисоколенко Т., Карпань І, Рогова О. Український екзистенціалізм: поміж філософією та літературою. *Науково-теоретичний альманах*. Дніпро : *Грані*, 2021. Вип. 7–8. С. 13–20.
12. Попович М., Кримський С., Драч І. *Григорій Сковорода*. Київ : *Фоліо*, 2022. 384 с.
13. Слободянюк Д. Ідеї православної антропології Памфіла Юркевича і актуальні проблеми формування моральної особистості. *Наука. Релігія. Суспільство*. Київ, 2009. Вип. 4. С. 168–173.
14. Трусей Л. Кордоцентризм як проявлення духовності в українській філософській думці. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Київ, 2022. С. 255–265.
15. Холоша Т. Актуальність традицій кордоцентризму в українському соціумі (до 300-річчя від дня народження Г.С. Сковороди). *Культурологічний альманах*. Київ : *Гельветика*, 2022. Вип. 4. С. 234–238.
16. Юркевич П. Серце і його значення в духовному житті людини за вченням слова Божого. *Хроніка*, 2000. Вип. 39–40. С. 563–586.
17. Ярмусь С. Поняття щастя в філософії Григорія Сковороди. *Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність* : збірка наук. праць. 2003. С. 660–673.

CORDOCENTRISM AS A SPIRITUAL TRADITION OF UKRAINIAN PHILOSOPHY

Boris Novikov, Roman Bogachev, Tamara Rudenko, Hanna Kostromina

National Technical University of Ukraine

«Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»,

Faculty of Sociology and Law, Department of Philosophy

ave. 37 Beresteyskyi str., 03056, Kyiv, Ukraine

The article considers cordocentrism as one of the main features of the Ukrainian worldview mentality. Cordocentrism reflects the spiritual life of the people, the mentality of the Ukrainian ethnic group, and the originality of Ukrainian philosophical thought. In the spiritual heart, the highest feelings of a person are embodied, such as: love, respect, loyalty, devotion, courage, the ability to enjoy life, to build harmonious relationships with the world. Ukrainian philosophers emphasize the leading role of the human heart, emphasize the primacy of spiritual reality. The spiritual comes to the fore, and the mental, intellectual life is subordinated to the spiritual. Cordocentrism becomes a historical type of philosophizing, along with ancient cosmocentrism, theocentrism of the Middle Ages, anthropocentrism of the Renaissance, logocentrism of the New Age, and, at the same time, a philosophical paradigm that was formed and established separately in Ukrainian culture, independently of other historical types. The heart is a special symbol of the spiritual culture of the Ukrainian people.

The philosophical work of Grigoriy Skovoroda is a classic example of cordocentrism philosophy. The philosopher tried to understand a person based on the understanding of the person himself. P. Yurkevich's «Philosophy of the Heart» has entered Ukrainian culture as a national worldview, where the heart is the center of all essential human forces. The theme of the heart was addressed by T. Shevchenko, P. Kulish, and M. Gogol, who contributed to the strengthening of the moral culture of the Ukrainian people in their works.

Even today, the Cordocentric tradition, represented by the philosophical reflections of modern scientists, continues its existence and demonstrates the strong spirit, love, and devotion of our people to their country.

Key words: cordocentrism, Ukrainian mentality, worldview, spiritual tradition, spirit, spirituality, morality, spiritual culture, personality, existential-sensory perception of the world, heart, cordiality, mind, faith, «philosophy of the heart».